ZIUA CALULUI - SÂNTOADERUL
CALUL - MESAGER AL TIMPULUI

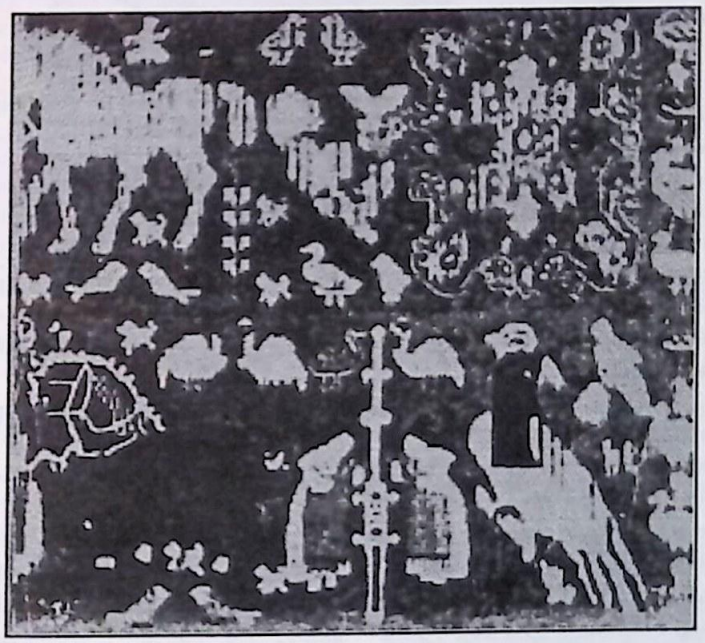
În trecut, anul nou vegetal şi calendaristic se inaugurarea prin trei evenimente:

a) Ziua Iarmaroacelor

b) Reconstituirea grupurilor de surate şi alegerea suratei mari;

c) Ziua mărţişorului.

Ziua Iarmaroacelor mai era numită şi Ziua Sântoaderului, iar Iarmarocul era numit Iarmarocul lui Sântoader şi se serba în prima sâmbătă de după Lăsata Secului. După Octavian Buhociu, Ziua Iarmaroacelor era fixată în prima joie de după Sântoader, ziua fiind numită „Joia Iepelor".(1)

Covor din zona folclorică a judeţului Brăila cu motive antropomorfe, printre care şi calul

Deci, Ziua Sfântului Toader, zi consemnată în calendar şi respectată cu sfinţenie de ţărani – are o importanţă deosebită în cultul creştin ortodox, cercetările de teren ne-au relevat şi în această zonă, dăinuirea în paralel a unei alte credinţe. Este vorba de credinţa într-un personaj cu o altă origine, probabil precreştină, personaj al cărui nume este identic cu cel al Sfântului Creştin şi care, are foarte bogată semnificaţie.

În ajunul acestui eveniment oamenii tundeau vitele între coarne, la coadă şi la chiţiţă, apoi le ţesălau bine, ca să le crească părul frumos „ca să se cureţe din iarnă". Mînjilor li se tundeau coamele şi cozile, iar cailor li se retezau de obicei, doar simbolic, o anumită cantitate de păr de la coamă, restul fiind frumos împletit. La gât li se legau zgărzi roşii, iar căpăstru era împodobit cu canafi din lână colorată, preferată fiind, ca şi în cazul zgărzii, tot culoarea roşie.

Aproape toţi bărbaţii satului mergeau la Iarmaroc. Cei care duceau animale spre vânzare luau şi câteva firimituri de pâine din „colacul miresii", firimituri procurate de la vreo nuntă din timpul anului în curs, „ca să se uite cumpărătorul la animale cum se uită NUNTAŞII LA MIREASĂ".(2) În afară de vânzările şi cumpărările de cai, vaci etc., sătenii mai cumpărau de la acest Iarmaroc şi unelte agricole, precum şi diverse seminţe, mai ales de plante leguminoase.

Din învălmăşeala semnificaţiilor ce însoţesc credinţele şi superstiţiile prilejuite de Ziua Sântoaderului, primul lucru ce se desprinde foarte clar este exprimat prin sintagma „lepădarea de iarnă", frecvent folosită de ţărani şi, bineînţeles, trecerea la anotimpul următor, adică la primăvară. Această trecere benefică de la un anotimp la altul, poate cea mai dorită şi mai spectaculoasă trecere, a fost bogat ilustrată, mai ales în folclorul literal-muzical.

Exprimarea directă, prin versuri simple a sentimentelor, a facilitat sesizarea temei de către oricare cititor, fără nici o dificultate. Cercetări mai recente au dus însă la concluzia că importantul eveniment astronomic, al schimbării, a fost exprimat şi în alte genuri folclorice, dar printr-un limbaj mai învăluit în metaforă. Bunăoară, în basme, tema este exprimată foarte clar prin opoziţia dintre lup şi cal, animale care, după cum afirmă Ion Ghinoiu patronează de fapt anotimpurile respective: „Calul, în primul caz, lupul în al doilea, sunt animalele – totem, care aveau în stăpânire timpurile „bune" şi timpurile „rele" ale anului".(3) Lupul patronează deci iarna şi calul primăvara, atât în plan mitologic, precum şi în plan real. Cu riscul unor acuzaţii referitoare la forţarea notei, vom cita câteva fragmente edificatoare în acest sens. Vom cita mai întâi un fragment din basmul „Rozuna, Doamna Florilor", gândit parcă să ilustreze această trecere: „Pătru hoinăreşte prin pădure, cu puşca în mână. Într-un desiş un lup stă cu gura căscată, gata să înghită mânzul pe care-l va făta din clipă în clipă, o iapă ajunsă la soroc. Lup şi iapă, amândoi, îşi oferă serviciile lui Pătru, rugându-se, fiecare, să-l împuşte pe celălalt. Pătru ucide lupul, principiul răului, patronul iernii. Când se naşte mânzul, acesta îi vorbeşte numaidecât binefăcătorului, promitându-i că „nu va suge ţâţă până nu-l va ajută s-o elibereze din robie pe frumoasa lui, Rozuna, Doamna Florilor".(4)

Un alt basm, în care nu mai apare lupul, calul ce va ajuta la eliberarea Ilenei Sânziene, este, categoric un cal solar, fapt remarcat chiar prin numele său Galben de Soare: Fata de împărat, deghizată în băiat, porneşte în lume pentru a găsi şi a o elibera pe „Ileana Sânziana, cosiţă de aur, câmpul înverzeşte, florile înfloreşte", călare pe calul Dalbilor Ochilor. Ea întâlneşte în munţi, doi zmei, care se bat. La fel ca şi iapa şi lupul din celălalt basm, fiecare cere ajutor, promiţându-i câte un dar. Dalbul Ochilor o sfătuieşte să-l ajute pe cel care i l-a promis pe Galben de Soare, fratele său. Cu ajutorul acestui cal iute ca

gândul, ea va reuşi să o răpească pe Ileana Sânziana de la zmeu şi să-i redea libertatea.[5]

O înfruntare între lup şi cal mai apare şi în povestea „Meşteşugul lupului spus de vulpe", scrisă de Dimitrie Cantemir. Această povestioară este importantă însă pentru noi, doar în măsura în care transpare substratul narativ ţărănesc. Preluarea şi prelucrarea unui text folcloric este posibilă, deoarece, după cum se ştie Dimitrie Cantemir era şi un bun cunoscător al spiritualităţii ţărăneşti: într-un atac decisiv, lupul îşi înfige colţii puternici în nările armăsarului ce asigura paza herghelie. Printr-un efort disperat dar bine calculat, armăsarul ridică capul în slăvi – cu lup cu tot – ca apoi, coborându-l brusc să lovească puternic fiara de pământ. Ameţit şi descurajat lupul se retrage cu coada între picioare, calul triumfând.[6] Dacă a existat întradevăr o povestioară cu această temă, în folclorul moldovenesc, confruntarea dintre cal şi lup se oprea probabil aici, ceea ce urmează în textul marelui cărturar iese din logica naraţiei ţărăneşti şi intră într-o altă zonă a spiritualităţii, mai alambicată şi uşor aberantă.

Iată că, legată în aparenţă doar de igiena şi de dorinţa de înfrumuseţare şi de menţinere a sănătăţii părului fetelor, sărbătoarea Sântoaderului, ca manifestare din afara Bisericii creştine, are o sferă de cuprindere mult mai amplă. Deşi li se acordă o oarecare atenţie şi celorlalte animale – cornutelor mari, bunăoară – protagonistul tuturor credinţelor, superstiţiilor şi riturilor etc.... legate de această zi este totuşi calul. Deşi apare în unele scenarii şi în ipostaza de animal real, ca animalul din ogradă, calul figurează de obicei ca fiinţă ciudată, cu multiple funcţii, – în plan suprareal fiinţă implicată în rosturi mitice, cosmice şi sociale.

Epoca din care-şi trage originea acest personaj este mai greu de precizat. Se poate afirma, deocamdată, printr-o primă ipoteză că este vorba de o plăsmuire precreştină a cărei zi este situată spre echinopţiu de primăvară, zi peste care s-a suprapus şi cea a sfântului creştin, Sfântul Toader.

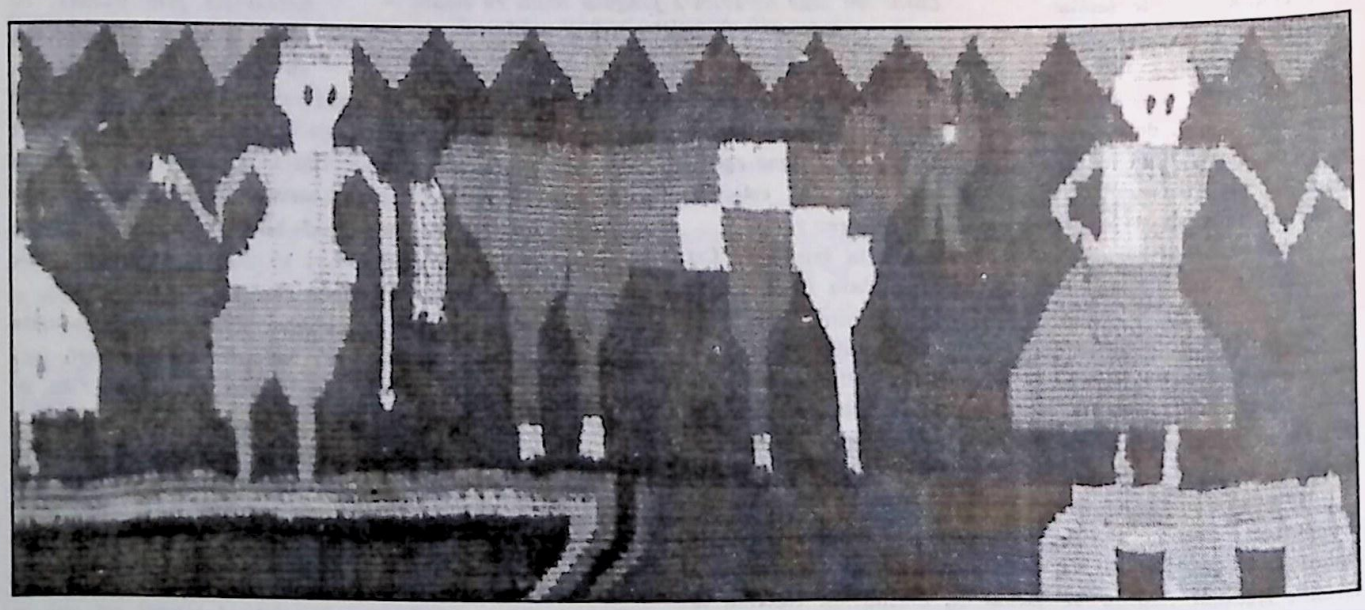
Ţinem să precizăm în acest context că afirmaţia noastră referitoare la originea precreştină a acestui personaj, afirmaţie aflată în consens cu ale altor cercetători au un bogat suport arheologic şi istoric. Am analizat cu atenţie şi cealaltă alternativă, adică aceea a unei origini paleocreştine. Ne-am întrebat, desigur, dacă Sântoaderul ca personaj zoo-antropomorf, n-ar putea fi cumva şi rezultatul modului specific în care au fost înţelese, probabil, primele predici creştine de către populaţia rurală.

Prezenţa Centaurului precum şi altor personaje şi culte legate de cal, semnalate cu mai multe secole înainte de apariţia creştinismului, susţin însă prima ipoteză. Însăşi structurile zoo-antropomorfe îşi au originea în străvechi straturi de cultură, straturi premergătoare, nu doar creştinismului, ci şi istoriei însăşi. Chiar zeităţile prezente în Panteonul Egiptului Antic, al Sumerului, ori mai târziu al Greciei Antice, nu sunt decât reprezentări concepute în acele imemoriale „începuturi", reprezentări care au supravieţuit prin adaptare la noile dimensiuni ale istoriei, ale civilizaţiei scrisului.

Eugen HOLBAN
Centrul Judeţean al Creaţiei Populare
Galaţi

Note:

1) Buhociu Octavian, „Folclorul de iarnă, ziorile şi poezia păstorească", Editura Minerva, Bucureşti, 1979, p. 74.
2) În unele sate din zona cercetată, acest obicei – superstiţie – parte din marele scenariu al Sântoaderului a fost uitat. Printr-o cercetare insistentă aflăm însă că, în trecut, toţi sătenii îl respectau.
3) Ghinoiu Ion, „Vârstele timpului", Chişinău, Editura Ştiinţa, 1944, p. 18.
4) Aristide Popescu, „De la Pegas la El Zorab", Editura Albatros, Bucureşti, 1978, p. 250.
5) Chiţimia I.C., „Folclorul în perspectivă comparată", p. 213-214. A se vedea şi Petre Ispirescu, p. 70-97.
6) Cantemir Dimitrie, „Cele mai frumoase pagini", Editura Prometeu, Bucureşti, 1993, p. 22-26.

Covor – „păpuşat" – cu motive antropomorfe şi zoomorfe, comuna Corod, jud. Galaţi